

при дослідженні робітничого питання Київської губернії наприкінці XIX – на початку XX ст. тощо.

1. Кирьянов Ю. И. Жилищный уровень рабочих России (конец XIX – начало XX в.) / Кирьянов Ю. И. – М.: Наука, 1979. – 286 с. 2. Наумов Г. Бюджеты города Киева / Г. Наумов – К.: Типография И. Чоколова, 1914. – 104 с. 3. Нестеренко О. О. Заробітна плата промислових робітників України наприкінці XIX – на початку XX ст. / Нестеренко Олександр Олександрович. – К., 1951. – 62 с. 4. Нестеренко О. О. Розвиток капіталістичної промисловості і формування пролетаріату на Україні в кінці XIX і на початку XX ст. / Нестеренко Олександр Олександрович. – К.: Держполітвидав, 1952. – 180 с. 5. Рашевский Н. Н. О положении рабочих на сахарных заводах / Н. Н. Рашевский. – К.: Типография 1-й Киевской Артели Печатного дела, 1907. – 24 с. 6. Рашин А. Г. Формирование рабочего

класса России. Историко-экономические очерки / Рашин Адольф Григорьевич / Под ред. С. Г. Семашко. – М., Изд. соц.-экономической литературы, 1958. – 624 с. 7. Сулима К. П. Свекло-сахарное производство в санитарном отношении / К. П. Сулима. – СПб.: Типография М. М. Стасевича, 1892. – 223 с. 8. ЦДІАУ. – Ф. 442. – Оп. 41. – Спр. 2а. 9. ЦДІАУ. – Ф. 442. – Оп. 528. – Спр. 489. 10. ЦДІАУ. – Ф. 442. – Оп. 543. – Спр. 297. 11. ЦДІАУ. – Ф. 497. – Оп. 1. – Спр. 1. 12. ЦДІАУ. – Ф. 574 – Оп. 1. – Спр. 205. 13. ЦДІАУ. – Ф. 575. – Оп. 1. – Спр. 2. 14. ЦДІАУ. – Ф. 575. – Оп. 1. – Спр. 4. 15. ЦДІАУ. – Ф. 575. – Оп. 1. – Спр. 6. 16. ЦДІАУ. – Ф. 619. – Оп. 1. – Спр. 277. 17. ЦДІАУ. – Ф. 730. – Оп. 1. – Спр. 42. 18. ЦДІАУ. – Ф. 730. – Оп. 1. – Спр. 51. 19. ЦДІАУ. – Ф. 730. – Оп. 1. – Спр. 67. 20. ЦДІАУ. – Ф. 730. – Оп. 1. – Спр. 464.

Надійшла до редколегії 19.05.09

О. Комаренко, доц., С. Чолій, асп.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПОРТРЕТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ АРМІЇ II ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ (ЗА КАРТКАМИ ОСОБОВОГО ОБЛІКУ)

Стаття має на меті показати новий підхід до вивчення соціального портрету військовослужбовців австро-угорської армії

The goal of the article is to show new method of approach to the investigation of the social portrait of the serviceman of the Austro-Hungarian army

В сучасних умовах розвитку української історичної науки, особливо після здобуття Україною незалежності, набувають більшого розвитку нові, раніше їй не характерні, тенденції та напрями. Одним із таких порівняно нових для України напрямків є соціальна історія. В контексті історії України II половини XIX – початку XX століть, зокрема тієї її частини, яка на той час входила до складу Австро-Угорської імперії, особливу цікавість викликає соціальна історія та соціальний портрет пересічних верств населення.

Водночас історія Австро-Угорщини та її складових частин (особливо Галичини) зазначеного хронологічного періоду розглядається переважно за єдиною схемою, заснованою на офіційній імперській статистиці та класичній дослідницькій схемі економічної історії [1, 15, 18, 19]. Ця схема склалася ще наприкінці XIX століття, і використовується досі дослідниками різних країн. Фактичний матеріал таких праць, відповідно, практично не відрізняється і зосереджується на тих соціальних показниках, які визначалися у щорічних статистичних звітах державних статистичних органів (К. К. Statistischen Central-Commission). Це переважно основні професійні та національні характеристики населення усієї імперії [3, 4, 26].

Із загального числа таких праць можна виділити дослідження, присвячені збройним силам [1, 6, 16, 21, 22, 24]. Вони також засновані переважно на імперській статистиці, тому їм характерні риси, аналогічні описаним вище працям. Водночас праці польських дослідників Т. Новаківського, М. Клімецькі, М. Кротофіла та українського дослідника О. Шанковського присвячені національному питанню в збройних силах Австро-Угорщини та місця в них української та польської національних груп, проте практично не повідомляють нічого про особливості їх соціального портрету. Дещо окремо від них стоїть праця німецького автора (Л. Зондхауз), яка ставить завдання, схоже до завдань автора – виокремити національні та соціальні особливості офіцерського морського корпусу Австро-Угорщини за весь час її існування [25].

Тому, на основі проведеного аналізу історіографії можна відповідально стверджувати, що тема особливостей соціального портрету військовослужбовців Австро-Угорщини була розглянута лише в окремих аспектах.

Саме зважаючи на таку специфічну ситуацію, що склалася, автор прагне звернути увагу на інший тип документальних джерел, який допоможе визначити

особливості національної політики Австро-Угорщини в другій половині XIX – на початку XX століття та внести додаткові штрихи до соціального портрету її військового контингенту та всього населення. На думку автора, зазначений тип джерел – картки особового обліку, можуть допомогти дослідити та деталізувати особливості соціального портрету військовослужбовців, який можна перенести і на решту населення Австро-Угорщини.

Австро-Угорщина цілком справедливо вважалася "кляпковою імперією". Після підписання Компромісу (Ausgleich) 1867 року дуалістичний принцип управління об'єднав величезне різноманіття національних та конфесійних груп населення [5].

Збройні сили Австро-Угорщини при детальному їх розгляді справляють враження самої імперії в мініатюрі. Так само, як у її державній структурі, і збройні сили розподілялися на дві великі частини – німецьку та угорську, з певними, досить чіткими особливостями. Строката національна структура мала своє відображення в армії – полки та батальйони практично всіх родів військ, як і провінції Австрії чи Угорщини, мали стале "національне обличчя" та окремі командні мови для національних меншин. З 102 піхотних полків 52 було практично однонаціональних: 8 українських (русинських), 4 польських, 5 чеських, 3 сербських, 2 хорватські, 1 моравський (чеський), 1 словацький, 8 німецьких, 9 угорських та 3 румунських. Решта полків були полінаціональними [17, с. 120-137]. Число "полкових мов" інколи складало навіть 4, тобто в одній військовій частині знаходилося одразу 4 великі національні групи та кілька невеликих. Територіальна система комплектування призводила до того, що населення, призване до збройних сил в умовах мирного часу, проходило службу переважно на території свого ж призовного округу, тобто на території компактного проживання своїх ж національних груп [16, с. 38].

Конфесійні відмінності населення монархії також відобразилися у запровадженні інституту військових капеланів та внесення їхніх посад у штатні розписи збройних сил. Разом із офіцерською ієрархією було створено ієрархію духовних сановників одразу кількох провідних християнських конфесій Австро-Угорщини та мусульманства (Islamitische Militärsorge), котрі мали своїм завданням організацію задоволення духовних потреб своїх підопічних. Під час першої світової війни було створено також іудейську Israelitische Militärsorge [20, р. 35-36].

Водночас варто зазначити, що згідно до запровадженого 1868 року загального військового обов'язку, всі чоловіки імперії, які досягли 20-річного віку, мали проходити службу в армії. Раніше, з 17-річного віку, могли починати службу добровольці та особи, які прагнули отримати військову освіту [1, с. 4-22; 6, с. 6-23].

Не зважаючи на це, рівень охоплення населення військовим обов'язком залишався невисоким, порівняно з іншими європейськими країнами. Внаслідок реформ 80-х років XIX століття та 10-х років XX століття військовий обов'язок поширювався на більшу частину чоловічого населення [7, 8, 23].

Підсумовуючи вищесказане, можна впевнено висловити припущення про рівномірне представлення всіх національних та конфесійних груп населення Австро-Угорщини у її збройних силах.

Зважаючи на численні особливості бюрократичної системи Австро-Угорщини, варто виділити з їхнього загального числа одну найважливішу – її уніфікованість для всіх частин монархії. Саме тому документи того часу переважно складені за єдиним зразком або формою, формуляром тощо.

Одним із таких документів є картки особового обліку військовослужбовців. Така картка була універсальною для всіх громадян Австро-Угорщини, які здобували військову освіту, призивались до лав Спільної армії, Ландверу чи Гонведи (дійсна служба), Ландштурму або зараховувались в запас (служба в резерві) і використовувалась на всій її території [11, с. 168, 171, 225, 249].

Вона містила типові анкетні дані, які можна розділити на кілька основних груп:

1. Адміністративна інформація (облікові та призовні номери, причина відмови від призову)

2. Особисті дані про призовника (ім'я, місце та рік народження, місце проживання, релігійна конфесія, наявні професійні навички або ремесла, мови якими він може говорити та писати)

3. Інформація щодо особливостей служби призовника (тип служби – дійсна, резерв чи запас, місце проходження служби, переведення, присвоєні звання та нагороди, професійна освіта в армії, призначена пенсія, поранення тощо)

4. Антропометричні та медичні дані (словесний портрет, можливі фізичні недоліки, щеплення, вага та зріст, медична картка).

Ці дані, при використанні сучасних соціологічних методів роботи зі статистичною інформацією, можуть дати досліднику інформацію щодо особливостей національно-конфесійного, професійного, освітнього складу населення яке призивалося до лав збройних сил і, відповідно, репрезентувало і решту населення імперії. Саме в цих документах міститься інформація щодо особливостей проходження служби призваних вояків, їх службового зростання та нагород тощо. Лише в них наявна інформація щодо мобілізації в 1914-1918 роках раніше навчених військовослужбовців. Також за допомоги цих карток можна зібрати унікальні антропометричні та медичні дані щодо загального стану здоров'я населення імперії [13, с. 6-10; 14, с. 4-17].

Українські території, які входили до складу Австро-Угорщини, були представлені у трьох великих адміністративних частинах: королівстві Галиції та Лодомерії (Галичина), коронному краї Буковина та Закарпатті, яке входило до складу унітарного Угорського королівства. Цілком природно, що матеріали щодо проходження військової служби населення Галичини знайшли своє відображення в матеріалах місцевих архівів, і, зокрема, – Центрального Державного Історичного Архіву Львова (ЦДІАЛ) [9].

В цьому архіві матеріали вищезазначеного типу займають один фонд – "Об'єднане бюро військового обліку, м. Відень" (№780), загальним обсягом близько 28 тис. справ. В його складі у описах №№ 1, 3, 4 зібрано основний масив особових карток обліку військовослужбовців за 1867 – 1918 роки. Згідно до підрахунків автора, вперше визначено, що у даних трьох описах зібрано більше 110 тисяч карток обліку військовослужбовців різних років народження та призову (опис 1 – більше 17 тис., опис 3 – більше 95 тис. та опис 4 – більше 1, 5 тис.) [9, 11, 12].

Користуючись матеріалами фондів даного архіву, навіть на базі невеликої вибірки, стає можливим показати особливості соціального портрету військовослужбовців на прикладі Галичини (найбільшої провінції австрійської частини монархії) та основних її національних груп: польської, української, єврейської та німецької [10, с. 8-13].

Розглядаючи етноконфесійний склад населення Галичини за статистичними офіційними звітами, можна виділити основні його групи.

За даними перепису 1910 року польська національна група складала 58,6% населення провінції (за розмовною мовою). За конфесійною ознакою до римо-католиків (в Галичині вони ототожнюються саме з поляками та нечисленними німцями) належало 46,6% населення провінції [18, с. 27]. Польське населення було зайнятим переважно у сільському господарстві (77,4%) та вільних професіях (10, 3%) – мистецтві, науці, державній службі тощо (дані станом на 1902 рік) [18, с. 35].

Українська національна група складала 40, 2% населення Галичини. За конфесійною ознакою українці ототожнюються з греко-католиками, частка яких складала близько 40%. До українців також варто зарахувати близько 500 тисяч українців римо-католицького обряду (т. зв. латинників). Українське населення було переважно зайнятим у сільському господарстві (91,5%, значно більше ніж у поляків) та вільних професіях (4,9%) [18, с. 27, 35; 4, с. 80].

Єврейська національна група не виокремлюється у статистичних звітах за розмовною мовою. Залежно від місця та року перепису євреїв записували до німців, угорців або інших національних груп. Перепис 1910 року в Галичині за розмовною мовою об'єднав їхню національну групу з польською. За релігійною ознакою іудеї складали близько 12% населення, що допомагає їх ідентифікувати якнайкраще. Євреї також чітко відрізняються від польської та української національних груп за сферою зайнятості. Це переважно торгівля та комерція (51%) та промисловість і ремесла (23%) [18, с. 27, 35].

Німецька національна група була нечисленною в Галичині. Загалом вона складала всього близько 1,1% всього населення (за розмовною мовою). За конфесією німці були або римо-католиками, або протестантами (остання група складає менше 1%). Сфера зайнятості – переважно сільське господарство (53,4%) та вільні професії (21,9%) [18, с. 27, 35].

Офіційні дані переписів, зокрема наведені польським автором, не можна вважати абсолютно достовірними, деякі дослідники навіть називають перепис 1910 року фальсифікованим. Зважаючи на те, що цей перепис чітко не визначав національності, а лише розмовну мову та конфесію, існує широке поле для інтерпретацій на цю тему, що і показано у дослідженнях Мирона Кордуви, Івана Шимоновича, Петра Еберхарда, Степана Рудницького тощо [2].

Картки особового обліку можуть допомогти усунути знеособленість офіційних переписів, адже в них ті ж самі показники прив'язані до конкретної особи та знаходяться у жорсткому взаємозв'язку.

За вибіркою з матеріалів фонду 780 ЦДІАЛ складено коротку таблицю особових даних призовників. В ній

зображено дані по кожній із національних та конфесійних груп Галичини – ім'я призовника, рік його народження та вступу на службу, особливості проходження служби, а також професію та конфесію (див. табл. 1).

Як видно з таблиці, всі національні групи населення були представлені в збройних силах та різних родах військ. Водночас різним національним групам були характерні свої особливості, зокрема релігійна конфесія та рід занять. Загалом, картки обліку демонструють ситуацію, аналогічну статистичним звітам, частково навіть підтверджують їх, але водночас дозволяють виправити помилки (або навіть умисні фальсифікації), пов'язані з відсутніми у звітах категоріями населення. Яскравим прикладом цього є єврейська національна група, яку дуже легко виділити за характерною тільки їй конфесією, відсутню у статистичному звіті за мовною ознакою.

Соціальний портрет військовослужбовців, цілком природно, відповідав соціальному портрету решти населення, відповідно до національних груп. Військовослужбовці-поляки та особливо українці переважно були землеробами. Німці, в свою чергу, здебільшого займали посади офіцерів та службовців, євреї зі свого боку – переважно займалися торгівлею. Поляки займали центральне місце в адміністрації Галичини, тому також часто займали офіцерські посади (див. табл. 1) [11, 12, 13, 14].

Саме за допомогою комплексного аналізу зазначених фондів ЦДІАЛ, шляхом накопичення емпіричної інформації, стане можливим створити комплексне бачення соціального портрету військовослужбовців-

галичан за весь п'ятдесятилітній період існування Австро-Угорщини з урахуванням різноманітних особливостей. Детальний аналіз цього емпіричного матеріалу дозволяє автору стверджувати, що картки обліку дозволяють виправити недоліки австрійської статистики (насамперед знеособленість та неможливість чіткого національного розподілу), на які, зокрема, вказують і інші дослідники, адже у цих документах конкретна інформація прив'язана до конкретних людей [2, 3, 4].

Зважаючи на те, що вся територія Австро-Угорщини була поділена у військовому відношенні на територіальні корпуси (на початок ХХ століття – 16, в тому числі Галичина була поділена на 3), а також враховуючи єдиний зразок формуляру для заповнення таких карток обліку по всій Австро-Угорщині, їх варто використати як основу для проведення комплексного порівняльного аналізу населення різних частин імперії [1, с. 42-60, 196-198; 22, с. 27-35].

На думку автора, дані щодо призовників та мобілізованих можна транслювати і на решту населення, адже призовний контингент формувався шляхом випадкової вибірки з усього населення імперії. Всі придатні до служби за станом здоров'я чоловіки віком 19-24 роки проходили процедуру відбору з витяганням навмання номерів (Losnummer). Залежно від величини номера, вони направлялися надалі в загальну армію, ландвер, ландштурм чи резерв. Саме тому таку вибірку варто вважати репрезентативною та такою, що може представляти все населення імперії [23, р. 67].

Таблиця 1

Коротка вибірка анкетних даних військовослужбовців Австро-Угорської армії.
Складено автором за даними фондів ЦДІАЛ [11, 12, 13, 14].

Ім'я	Місце проживання, округ	Рік народження	Релігія	Професія	Рік призову	Проходження служби	Розмовна мова	Письменність
Шашко Ернст	Устронь, Бяла	1877	Римо-католик	Службовець	1900	5 фельд'єгерський батальйон, 1917 мобілізований до 31 стрілецького полку.	Німецька	Письменний
Степанець Моріц	Фрайштадт	1877	-	Військовий	1899	15 піхотний полк ландверу, з 1902 р. – 31 піхотний полк ландверу, 1911 р. – вийшов у відставку в званні лейтенанта	Німецька	Письменний
Санагорські Йоган	Золочів, Рогатин	1877	Греко-католик	Землеробство	1898	13 уланський полк	Українська	Неписьменний
Чолій Григор	Черче, Рогатин	1892	Греко-католик	Землеробство	1913	55 піхотний полк	Українська	-
Сондхауз Шимон	Тарнув	1877	Юдей	Продавець	1917	6 ерзац компанія 57 піхотного полку ландштурму	-	-
Стейнлауф Клобенфельд	Грибов	1877	Юдей	-	1898	20 піхотний полк	Польська	Письменний
Смалець Антон	Тарнув	1877	Римо-католик	Землеробство	1898	32 піхотний полк, 1917 – мобілізований до 15 піхотного полку ландштурму в Троппау	Польська	-
Фон Саар Фелікс	Перемишль	1877	Римо-католик	Військовий	1899	Навчання в Терезіанській військовій академії, служба в 56 піхотному полку до 1914 р., звання майора, 1914-1918 – позастроєва служба	Польська	Письменний

Таблиця 2

Сфери зайнятості населення Галичини (1902 рік)
Публікується за виданням [18, с. 35]

	Поляки	Українці	Євреї	Німці
Сільське господарство	77,4	91,5	13,4	53,4
Промисловість та ремесла	8,4	2,1	23	18
Торгівля та комерція	3,9	1,4	51	7,7
Вільні професії	10,3	4,9	12,6	21,9

Таким чином, здійснено першу спробу аналізу особливостей соціального портрету військовослужбовців австро-угорської армії. Із проведеного дослідження стає зрозумілим, що у Австро-Угорщині його особливості безпосередньо пов'язані з соціальним портретом цивільного населення та його окремих національних та конфесійних груп, які рівномірно були представлені у збройних силах. В Галичині, зокрема, це були поляки, українці, євреї, німці, з власними соціальними характеристиками. В залежності від належності до таких груп соціальний портрет значно відрізняється, у визначенні чого допомагають картки особового обліку.

1. Вооруженные силы Австро-Венгрии. Ч. I: Организация, мобилизация и состав вооруженных сил. По данным к 1 января 1912 года. – СПт.: Военная Типография, 1912. 2. Гудзеляк І. І., Поїк В. В. Динаміка етнічного складу населення Галичини у ХХ ст. // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2008. – №1. – с. 67-73. 3. Дністрянський С. Національна статистика. // Студії з поля суспільних наук і статистики. Т. 1. – Львів: НТШ, 1909. – с. 17-64. 4. Охрімович В. З поля національної статистики. // Студії з поля суспільних наук і статистики. Т. 1. – Львів: НТШ, 1909. – с. 65-160. 5. Петріє Р. Австрійські, Австро-Угорські і Галицькі конституції. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. 6. Руттих А. Ф. Австро-Венгрия. Отдель II: Вооруженные силы. – СПт., 1876. 7. Сведения из области военного дела за границей: извлечены из иностранной периодической печати офицерами Варшавского Военного Округа. – Варшава: Типография Окружного Штаба, 1913. – №10. 8. Сведения из области военного дела за границей: извлечены из иностранной периодической печати офицерами

Варшавского Военного Округа. – Варшава: Типография Окружного Штаба, 1914. – №13. 9. Центральний державний історичний архів України, м. Львів: Путівник / Автори-упорядники: О. Гневишева, У. Єдлінська, Д. Пельц, Г. Сварник, І. Сварник, Н. Франко. Державний комітет архівів України. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – К., 2001. 10. ЦДІАЛ, ф. 146, оп 54, спр 211. – Звіти старостів щодо кількості призовників за конфесійною ознакою за період 1875-1884 років. 11. ЦДІАЛ, ф. 780, оп 3, спр 794. – Облікові справи військовослужбовців на літеру "S". 12. ЦДІАЛ, ф. 780, оп 3, спр 900. – Облікові справи військовослужбовців на літеру "T". 13. ЦДІАЛ, ф. 780, оп 1, спр 4940. – Облікова справа військового інваліда Дмитришина Д., 1912. 14. ЦДІАЛ, ф. 780, оп 1, спр 16449. – Облікова справа військового інваліда Чоля Григора, 1916-8. 15. Цюльнер Е. Історія Австрії. – Львів, 2001. 16. Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність. – Мюнхен, 1958. 17. Щербов-Нефедович П. О. Сборник новейших сведений о вооруженных силах европейских и азиатских государств. – СПт.: Военная Типография, 1887. 18. Dabkowski. Ukrainski ruch narodowy w Galicji Wschodniej. 1912-1923. – Warszawa, 1985. 19. Isajewytsch J. Ostgalizien in der Habsburgermonarchie. Ukrainer und nationale Minderheiten. // Osterreichisch-Ukrainische Rundschau. – 1997. – №4. – s. 63-74. 20. Jung P., Pavlovic D. The Austro-Hungarian forces in World War I: 1916-1918. – Oxford, 2003. 21. Klimecki M. Polsko-ukrainska wojna o Lwow i Galicje Wschodnią 1918-1919. – Warszawa, 2000. 22. Krotofil M. Ukrainska Armia Halicka 1918-1920: Organizacja, uzbrojenie, wyposazenie i wartosc bojowa sił zbrojnych Zachodnio-Ukrainskiej Republiki Ludowej. – Torun, 2003. 23. Lukas J. Fighting Troops of the Austro-Hungarian Army 1868-1914. – New York, 1987. 24. Nowakowski T. Armia Austro-Węgierska: 1908-1918. – Warszawa, 1992. 25. Sondhaus L. The Austro-Hungarian Naval Officer Corps 1867-1918. // Austrian history yearbook. – 1993. – Vol. XXIV. – p. 51-78. 26. Statistisches Jahrbuch fuer das Jahr 1880. – Heft XI: Heer, Kriegs-Marine. – Wien, 1881.

Надійшла до редколегії 14.05.09

А. Коцур, д-р іст. наук, О. Гордійчук, асп.

ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКОГО ТОВАРИСТВА ГРАМОТНОСТІ У СФЕРІ ПОШИРЕННЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ТА ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЗНАЙ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1897–1908)

У статті висвітлено діяльність Київського товариства грамотності у сфері поширення початкової освіти серед населення Правобережної України.

The activity of Kiev society of literacy in the field of primary education spread among the population of Right-bank Ukraine is cleared up in the article.

Київське товариство грамотності – культурно-просвітницька організація, створена передовою інтелігенцією м. Києва на початку 80-х р. XIX ст. Засновниками Товариства виступили: директор Першої Київської гімназії О.Х. Андріяшев, ректор Київської семінарії архімандрит Віталій, редактор газети "Киевлянин" Д.І. Піхно, ректор Університету Св. Володимира І.І. Рахманінов, плеяда професорів Університету Св. Володимира та Духовної Академії, серед яких В.О. Беєв, О.Д. Воронов, В.С. Іконніков, П.В. Павлов та ін. Основними напрямками діяльності організації було відкриття бібліотек, недільних шкіл, проведення публічних лекцій та читань. Великого значення Товариство приділяло відкриттю недільних шкіл, розробці методологічних практичних проблем початкової освіти.

Деякі аспекти проблеми початкової освіти в діяльності Товариства грамотності були висвітлені в статті Н. та А. Калениченко. Зокрема автори приділили увагу історії заснування та функціонування шкільної комісії Київського товариства грамотності. Висвітлили окремі моменти діяльності комісії в розробці методичних питань, а саме використання української мови у народній школі [4].

Крім того 1999 р. у світ вийшла монографія Л.Д. Березівської "Освітньо-виховна діяльність київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – поч. XX ст.)". У монографії автор широко розкриває проблеми заснування та діяльності недільних шкіл, висвітлює основні аспекти роботи Товариства у розробці методичних питань освіти. Основна увага звертається на існування Пересувного музею наочних посібників та Довідкового педагогічного бюро. Характеризуються основні методи їх діяльності та організації [1].

Метою дослідження є висвітлення особливостей діяльності Київського товариства грамотності у сфері поширення початкової освіти серед найбільш вразливих верст населення, а також питання розробки діячими організації теоретичних та практичних проблем початкової освіти другої половини XIX ст. Розкриваються принципи функціонування структурних підрозділів Товариства: шкільної комісії, Пересувного музею наочних посібників та Педагогічного бюро.

Головним своїм завданням діячі Товариства грамотності вважали поширення початкової освіти серед найбільш вразливих верств населення. З цієї метою створювались і діяли недільні школи Товариства. Ідея їх заснування виникла в Раді ще у 1896 р., з цієї метою члену Ради П. Н. Кузнецовському доручено провести підготовчу роботу щодо відкриття школи. Розпочались переговори з дирекцією Олександрівського ремісничого училища в якому планувалося відкрити першу суспільну школу. Було вирішено, що вона буде чоловіча, з викладанням креслення і малювання. Проте дійти згоди не вдалося і школа не була відкрита [5, с. 13]

У 1896 р. Рада організації звернулася до "Денних притулків дітей робітничого класу" про надання приміщень під недільні школи. В результаті домовленостей було вирішено, що Денні притулки нададуть для Товариства приміщення на Маріїнсько-Благовіщинській вулиці, Павловському провулку і на Звіринці. Це дозволило відкрити відразу три школи. Проте, дозвіл на відкриття було отримано в 1897 р. і того ж року вони почали функціонувати. Було відкрито дві чоловічі та одна жіноча недільні школи [2, с. 252].